

kwam hij weinig in aanraking met Nederlandse verzamelaars. Aan buitenlandse contacten ontbrak het hem echter geenszins. Nederland is in zijn ogen een internationaal centrum van antiquariaatshandel maar de toelichting hiervan blijft voornamelijk beperkt tot voorbeelden uit zijn eigen handelservaring. De nationale en internationale ontwikkelingen in de handel in oude boeken sinds de jaren veertig schetst hij slechts in algemene termen. De communicatiemethoden werden beter, het onderwijs veranderde van karakter en de ontwikkeling van de, nog immer individueel ingestelde, beroepsbeoefenaren nam in hoge mate toe. Wel geeft hij aan dat antiquariaten met grote voorraden wetenschappelijke titels zijn verdwenen ten gunste van de handel in letterkundige en bibliofiele uitgaven.

Wie Gerits' boek aandachtig leest, kan vaststellen dat er in de jaren vijftig en zestig vooral veel boeken werden verkocht aan Amerikaanse universiteitsbibliotheken. Toen de budgetten daar krapper werden, ontstond er begin jaren zeventig een koopgolf vanuit Japan die werd gevolgd door de aankopen van nieuwe particuliere verzamelaars en speculanten. Het aankoopbeleid van Europese bibliotheken blijft ongewis. Ook over zaken als prijsstelling en omzetten van het antiquariaat wordt slechts summiere informatie verstrekt, al ontbreekt het niet aan opsommingen van verkochte boeken en partijen met vermelding van prijzen. Aan de gang van zaken in de genoemde beroepsverenigingen wordt enige aandacht geschonken maar deze is, zoals veel informatie in dit boek, vooral anekdotisch van aard.

Het boek draagt het sterk persoonlijke karakter van memoires. De geboden informatie is vaak erg gedetailleerd. Daarmee wordt een aardig beeld geschetst van Gerits' activiteiten en beweegredenen. De context blijft enigszins onderbelicht. Bovendien wordt het boek ontsierd door verontwaardigde en weinig relevante uitlatingen over uiteenlopende kwesties als bibliothecarissen die de antiquaar zijn vrije bestaan zouden benijden, het gebrek aan efficiëntie van het Nederlandse treinverkeer en rondslingerende plastic zakken en injectienaalden in de openbare ruimte. Her en der staan enkele kleine slordigheden. Zo wordt gesproken van de Stasi in Roemenië waar de Securitate wordt bedoeld en wordt gerept van 'dove plekken in mijn herinnering' en 'een internationaal opererende export-boekhandel'. De blik achter de schermen die Gerits biedt, vormt voor de geschiedschrijving van het antiquariaat slechts een bescheiden bouwsteen.

Kees Ribbens

E. Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur. Geschiedenis van de kraakbeweging 1964-1999* (Amsterdam, Antwerpen: De Arbeiderspers, 2000, 370 blz., f39,50, ISBN 90 295 1365 9).

Duivenvoorden heeft een leesbaar boek geschreven, dat bovendien goed gekozen illustraties bevat. De auteur schetst, zoals het hoort, niet alleen de opkomst van een sociale beweging, maar ook de neergang ervan, alsook — en dat sprak in de kraakbeweging geenszins vanzelf — de onderlinge tegenstellingen. Zijn boek is het eerste samenhangende overzicht van de kraakbeweging. Hieraan voorafgaand zijn voornamelijk afzonderlijke gebeurtenissen in aparte publicaties belicht. De auteur, die sociologie en filosofie studeerde, hoorde in de periode 1981-1985 tot de actieve krakers in de Amsterdamse staatsliedenbuurt. Dit betekent dat hij de beweging in zijn buurt van binnenuit kende, maar de rest van de beweging (elders, alsmede voor en na zijn tijd) toch grotendeels als buitenstaander heeft moeten onderzoeken. Beginjaren negentig begon Duivenvoorden documentatiemateriaal over de kraakbeweging bijeen te brengen. In 1996 maakte hij met regisseur Joost Seelen de documentaire film met de veelzeggende titel *De*

stad was van ons. Het zogeheten 'Staatsarchief' dat uit de prijzenswaardige verzamelactiviteit van Duivenvoorden voortkwam, werd bij de publicatie van het boek overgedragen aan het Internationaal instituut voor sociale geschiedenis in Amsterdam.

Ook in het boek betoont de auteur zich behulpzaam waar het er om gaat de geschiedenis van deze beweging te schrijven, met onder meer een chronologie en een verantwoording van geraadpleegde schriftelijke en mondelinge bronnen. De opmerking dat omwille van de leesbaarheid is afgezien van al te specifieke bronvermelding (347) valt te betreuren, want her en der had ik wel wat meer noten willen zien, in het bijzonder voor diegenen die het archief niet zo goed kennen als de auteur en daarin onderwerpen nader willen uitzoeken. Ook de literatuurlijst is te kort gehouden. De sociologische dimensie komt het duidelijkst, aan bod in het laatste hoofdstuk, waarin de auteur onder meer berekent om hoeveel krakers het gaat (de grootste aanhang is er in de periode 1981-1982 met ongeveer 20.000 mensen) en een aantal kenmerken van de beweging geeft (zoals het weinig opmerkelijke gegeven dat carrièreplanning' voor de meeste krakers nauwelijks een rol heeft gespeeld (320), al is er wel sprake van affiniteit met de vrije beroepen). Ook de eerder uitgewerkte generatietheorie komt hier terug. Gebaseerd op de gedachte dat de gemiddelde 'carrière' van een actieve kraker ongeveer vijfjaar duurt (136), zijn zes generaties te onderkennen: de eerste eind jaren zestig, begin jaren zeventig, de tweede medio jaren zeventig de derde in de periode 1978-1982, de vierde medio jaren tachtig, de vijfde vanaf eind jaren tachtig en de zesde generatie in de jaren negentig (314-315).

Binnen de beweging geeft Van Duivenvoorden twee hoofdlijnen aan, die van de zelfwerkzaamheid (een voet tussen de deur van de bestaande orde moet ruimte creëren voor verbeteringen in de eigen omgeving) en die van het verzet tegen de heersende orde (waarbij de voet tussen de deur werkt als 'een breekijzer' om, door middel van confrontatie, versterde verhoudingen in beweging te krijgen) (147-149). De harde tweede lijn heeft de kraakbeweging uiteindelijk meer gekenmerkt dan de eerste, zo blijkt uit dit boek. Tegen de achtergrond van de nog steeds bestaande woningnood in Nederland en het gegeven dat steeds meer bedrijven uit de binnensteden wegtrokken en hun panden leeg achterlieten, kunnen de eerste twee generaties van de kraakbeweging uit de jaren zestig en de eerste helft van de jaren zeventig als een politiek-sociale beweging gekenmerkt worden. Het anarchisme en het ludieke element van Provo speelden een rol bij de overgang van de eerste clandestiene bezettingen van dichtgetimmerde woningen tot protestactie (het Witte huizenplan) en alternatieve hulpverlening (Woningburo de kraker). Na tien jaar werd de beweging volgens Duivenvoorden een 'zelfstandige sociale beweging' (115).

De omslag van een beweging die ergens voor is (huisvesting voor jongeren en zelfwerkzaamheid) naar een tegenbeweging ligt in 1980, een ongekend roerig jaar met de verschijning van radio De Vrije Keijser en grootscheepse rellen in de Vondelstraat, de kroningsrellen op 30 april en de grote ontruiming van onder andere De Vogelstruys, de Prins Hendrikkade en de Grote Wetering. Kenmerkend voor de nieuwe kraakbeweging is dat het een tegenbeweging is geworden, 'tégen autoriteiten, onderdrukking, uitbuiting, dwang, discriminatie, milieuvervuiling, kortom, tegen alles en iedereen wat mensen in de weg staat hun lot zelf in handen te nemen' (202). De krakers weten vooral wat zij niet willen en nemen voor het overige het heft in eigen handen. Zij willen hun leven op hun manier inrichten en eisen daarvoor in de veroverde panden en straten alle rechten op. Wie het daar niet mee eens is of verondersteld wordt het daarmee niet eens te zijn, kan het weten en voelen (het gebruik van geweld wordt al gauw vanzelfsprekend). Van een politieke beweging is geen sprake meer, wel van een gesloten en agressieve subcultuur, zo blijkt uit dit boek. Wat er politiek gezegd wordt, zijn flinterdunne bewegingen.

De hoofdstroom onder de krakers (de tweede lijn domineert nu) heeft weinig zicht op hoe de Nederlandse of plaatselijke samenleving hen ervaart, en de krakers hebben er lak aan. Zij leven in een gesloten gemeenschap, waarvan de leidende figuren er geen behoefte aan hebben tegenstellingen naar buiten te brengen. Bepaald schokkend is de druk die op 'verraders' uitgeoefend wordt via bekendmaking op affiches en dreiging met een 'nekschot'. Duivenvoorden brengt deze verwording (en uiteindelijk ondergang) van de beweging niet alleen goed in kaart maar maakt door zijn kennis van binnenuit ook aannemelijk hoe dat in de kraakbeweging zo is gelopen. Zijn zwakte ligt in de schildering van actoren buiten die beweging. Zo komt niet goed uit de verf hoe en waarom traditionele partijen als de CPN of PvdA in de wijken actief zijn. Ook blijft onduidelijk hoe een wethouder als Jan Schaefer aan de middelen en politieke steun is gekomen om gekraakte panden te kunnen aankopen. Hierin weerspiegelt zich waarschijnlijk toch dat gemakkelijke uitgangspunt van krakers dat allerlei fraaie voorzieningen van die staat, waar zij zo tegen waren, zoals financiële uitkeringen en alternatief stadsbeleid, aan krakers vanzelfsprekend ter beschikking stonden. Met andere woorden, de eigenlijke politieke strijd rond kraakbeweging en huisvestings- en stadsvernieuwingsbeleid, waarop de kraakbeweging uiteraard van invloed is geweest, blijft in dit boek buiten beeld. De kracht en bedoeling van Duivenvoordens boek liggen evenwel in een eerste geschreven geschiedenis van de kraakbeweging.

Bob Reinalda

Ballerina's voor de vrede De Vereniging Nederland-USSR importeert sovjetcultuur (1947-1967)

MARGREET SCHREVEL

Cultuur en communisme lijken strijdige begrippen. In de Sovjet-Unie toonde de communistische partij zich een vijand van creativiteit en verbeeldingskracht, kunstenaars en intellectuelen werden onder Stalin bruut onderdrukt. In Nederland bracht de communistische beweging vóór de oorlog enkele individuele kunstenaars voort die in onze tijd algemeen erkenning genieten: Peter Alma, Chris Beekman, Hildo Krop, Han Pieck, Theun de Vries. Culturele experimenten uit het Interbellum, zoals het schrijverscollectief Links richten, de Arbeidersfotografen en het Agitprop-toneel, vonden geen navolging. Na de oorlog stapte de beweging als vanzelf in de carroussel die er op het culturele vlak al wàs.

Op CPN-congressen of Waarheid-festivals luisterde het publiek naar de accordeonvirtuoos Cor van Veen. Jiddische liedjes en negrospirituals stonden daarnaast op het menu, en de zwarte Amerikaanse zanger Paul Robeson (die voor de oorlog in Moskou had gewerkt) was zeer populair in communistische gezinnen. De huispianist Lion Contran speelde klassieke werken, het communistische koor Morgenrood zong, naast de Stalincantate, 'De zigeuner houdt van hangop' of 'De boer had maar enen schoen'¹. De Russische volksdansgroep Berjozka — door de pers getypeerd als 'schalkse ballerina's met kaplaarzen' — kreeg niet alleen van communisten bijval. Hun komst naar Nederland, in 1954, was een doorslaand succes. Voor het grote publiek was dit het eerste tastbare resultaat van de culturele uitwisseling waarvoor de Vereniging Nederland-USSR (NU) zich al jaren sterk had gemaakt.

De Vereniging Nederland-USSR (1947-1997), het onderwerp van dit artikel, was met haar 25.000 leden tot halverwege de jaren zestig de grootste culturele tak van de communistische beweging. Tegelijkertijd speelde de organisatie een eigen rol in het culturele verkeer tussen de Sovjet-Unie en Nederland en vervulde daarin zelfs korte tijd een monopoliepositie. Ideologisch gezien bleef de NU van begin tot eind een dogmatische, op Moskou gerichte club, die de val van het communisme in de Sovjet-Unie uiteindelijk met lede ogen aanzag. Deze langdurige ideologische verstoktheid neemt niet weg, dat de NU op het punt van praktisch organiseren, initiëren en laveren binnen Nederlandse politieke en zakelijke verhoudingen een tijdlang heel flexibel, getalenteerd en succesvol was. Als propaganda-organisatie poogde de NU in haar bladen, door middel van lezingen en filmvertoningen en door het uitzenden van delegaties, sympathie voor de Sovjet-Unie te kweken. Het zal niemand verbazen dat dit, ten tijde van de Koude Oorlog in Nederland, tegen de klippen op werken was.

¹ J. Withuis, *Opoffering en heroïek. De mentale wereld van een communistische vrouwenorganisatie in naoorlogs Nederland* (Meppel, 1990) 215-216; L. de Bruijn, M. Hendriksma, *Slechts de bozen zingen niet. Geschiedenis van het koor Morgenrood 1946-1996* (Amsterdam, 1996)53.